

Benjamins R., *Boven is onder ons: Denken over God na God.* (2022). Skandalon. 287 blz.

Recensent: Marc Bittremieux, november 2022

Geloven in een God 'daarboven' heeft voor velen afgedaan. En toch blijft God nog een belangrijk woord, waarmee aangeduid wordt wat ons draagt, overstijgt, roept, omvat of onderbreekt. Het begrip God brengt in beeld wat ons te boven gaat, en helpt om ons in de wereld te oriënteren.

In het voorliggende boek wordt de vraag hoe we God aannemelijk kunnen begrijpen in onze tijd die postchristelijk, postmodern en postseculier genoemd wordt. Hoe kun je God na God denken als God niet langer wordt opgevat als een bovennatuurlijk, allesbepalend en algoed wezen?

De auteur, Rick Benjamins, is hoogleraar vrijzinnige theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit van Amsterdam. Hij is lid van de *Vereniging van Vrijzinnige Protestanten* (voor meer info zie: www.liberaalchristendom.nl). Een liberale, ruimdenkende en tolerante vorm van christelijk geloven is gangbaar in Nederlandse protestantse kerken. Liberaal jodendom kent publiekelijk veel sympathie en er wordt ook uitgezien naar een liberale islam. Ook een theologisch denken vanuit het liberaal christendom wil zich vandaag breder in de markt zetten. Zo verscheen er in 2016 reeds een boek *Liberaal christendom*.

Boven is onder ons is een boek dat in Nederlandse protestantse context gelezen moet worden, als een verder denken na het boek *Het algemeen betwijfeld christelijk geloof* van Harry Kuitert (1992). God blijft door Kuitert enerzijds gezien als onafhankelijk van mensen bestaand en anderzijds als niet meer dan een product van de menselijke verbeelding, omdat wij alleen van beneden over boven kunnen spreken en dus nooit tot echte kennis over God kunnen komen. In dit boek, als 'verder dan Kuitert denken', worden enerzijds Hegel en Heidegger in theologisch perspectief gelezen en anderzijds worden heel wat hedendaagse 'God-denkers' aangeraakt.

In de inleiding wordt kort geschetst wat 'voorbij aan christelijk, aan modern en aan seculier' betekent. *Postchristelijk* wil zeggen: dat onze samenleving niet langer door het christendom bepaald wordt, terwijl er nog steeds kerkelijke gemeenschappen zijn die de christelijke traditie in deze postchristelijke context dragen en overdragen, als een grote waarde voor henzelf en voor de samenleving als geheel. *Postmodern* betekent dat de 'moderne' kijk voorbij is, waarin niet God, maar de mens centraal staat en men in het denken uitgaat van een menselijke geest met een universele rationaliteit, overal geldig en altijd gelijk, onder alle omstandigheden. Postmodern functioneren is pluralistisch en legt de nadruk op de verschillen tussen de mensen en de verschillende situaties waarin mensen leven en blootstaan aan allerlei invloeden. Standpunten kunnen niet meer veralgemeend worden. *Postseculier* heeft met het 'andere' en het 'ongrijpbare' te maken. Het verzet zich tegen de maakbaarheid, beheersbaarheid en begrijpelijkheid, waardoor een nieuwe gevoeligheid voor religie ontstaat en religie terugkeert van eigenlijk nooit helemaal weggeweest, met een spiritualiteit die onttrokken is aan de begrippen waarmee wij religie doorgaans definiëren.

Hoe kan dan over God gesproken worden na het theïsme? De auteur werkt dit in zijn boek in twee stappen uit. Na een kritische reflex op de visie van Kuitert, die zichzelf niet volledig doordenkt (deel 1) betoogt hij in deel 2 dat wij over God kunnen denken zonder dat woord te gebruiken, als we in de plaats daarvan spreken over de Geest (aan de hand van Hegel) of het Zijn (aan de hand Heidegger). In een tweede stap pleit hij ervoor om God op te vatten als een werkelijkheid die mede door mensen vorm krijgt: God en mens zijn wederzijds afhankelijk van elkaar. God is dat wat mensen hun bestaan geeft en in hun bestaan mogelijkheden aanreikt. Omgekeerd kunnen mensen God belichamen en tot een werkelijkheid maken.

In een derde deel *Theologie na Kuitert* worden drie stromingen van hedendaagse vrijzinnige God-denkers toegelicht. Voor de *interpretatietheologen* (met voor ons onbekende namen van Duitstalige liberale theologen als Ulrich Barth, Dietrich Korsch, Jörg Lauster en Hartmut von Sass) is alles een kwestie van verbeelding, van duiding, interpretatie en betekenisverlening waarbij de primaire vraag daarom ook niet is of iets 'echt' is, maar welke betekenis het voor ons heeft. In duiding en interpretatie komt een werkelijkheid

aan het licht – voorheen God – die mensen draagt en zicht geeft op zichzelf en hun wereld.

De *postmoderne deconstructietheologen en -filosofen* (denk aan Frits de Lange, Carl Raschke, Thomas Altizer en Slavoj Žižek, Jean-Luc Nancy en Giorgio Agamben) menen dat het christendom geen waarde meer heeft voor de duiding van het huidige leven, omdat het vastzit aan de idee van een transcendent beginsel of een bovennatuurlijke God. Opmerkelijk is dat deze groep denkers het christendom wel bekritiseert, maar daarin tegelijk aanzetten vindt voor een ander denken dat zich van dominante westerse opvattingen ontdoet.

De derde groep, de *constructieve theologen*, spreken na God opnieuw over God (met namen als: Richard Kearney, John Caputo en Catherine Keller). Deze nieuwe manier van spreken over God wijkt af van de traditionele opvattingen, waarbij ze God niet langer zien als een hoogste wezen of als een laatste grond die alles fundeert, maar een God in wisselwerking met mensen. In een eerdere recensie op deze website (<https://www.ginkgogroep.be/boeken/>) werd het boek van Caputo *Hopeloos hoopvol* reeds besproken. Caputo ziet God in het gebeuren van onvoorwaardelijke gave, van rechtvaardigheid of echte gastvrijheid als een doorbreken van de bestaande orde: God existeert niet, maar insisteert (= blijvend aandringt). Dit wil zeggen dat van God of van de gebeurtenis een roep uitgaat die ons verlangen wekt en ons aandringt te bewegen, zonder dat God of die roep een zijnsmatige status heeft.

Het boek eindigt met een vierde deel *God na God*, waarin de auteur zijn eigen grondovertuigingen weergeeft. Hij denkt dat ons spreken over God begint met de ervaring van transcendentie, als een ervaring dat de wereld meer is dan alleen maar deze feitelijke wereld. Hierbij wordt de transcendentie opgevat als een transcendentie *van* de wereld, en niet *boven* de wereld. In hun ontvankelijkheid voor het transcendente zijn mensen passief (religieus gevoelig), maar zijn ze constitutief in de aanduiding of naamgeving van het transcendente, waar ze zelf actief vorm aan geven. God is zo een woord dat vorm krijgt in de verwoording van mensen. God is een God door mensen. Over God spreken is over onszelf spreken, over wat ten diepste onszelf uitmaakt. Om God te vinden moet een mens niet naar buiten of naar boven, maar naar binnen.

Is daarmee God in een postchristelijke, postmoderne en postseculiere context een aannemelijk begrip geworden? Ook voor mensen die zich randkerkelijk of buitenkerkelijk bevinden?

Tenslotte: de auteur vangt in dit vierde deel zelf een fundamentele kritiek op: het boek gaat over theologische en filosofische conceptualiseringen. Op individuele religieuze ervaringen, levenskeuzes, of het persoonlijke geloofsleven werd geen nadruk gelegd. Misschien komt er dan nog een vervolgbok ...

Dit boek is interessant voor wie zich theologisch/filosofisch interesseert in het noemen van God in deze tijd.

